

Westendiger 'nieuwbouw' op de Zuiderbrink

Bouwhistorische verkenning Westeinde 30 te Dwingeloo, Jim Klingers 2017

Westendiger 'nieuwbouw' op de Zuiderbrink

Bouwhistorische verkenning Westeinde 30 te Dwingeloo

Jim Klingers, Wijster, mei 2017

Inhoud

Voorwoord	4
Objectgegevens en colofon	5
Samenvatting	7
Bewoningsgeschiedenis	8
Bouwhistorische beschrijving	12
Exterieur	12
Interieur	30
Interpretatie van de onderzoeksgegevens	43
Waardestelling	48
Interne waardestelling	49
Externe waardestelling	53
Literatuur en noot	54

Voorwoord

Deze bouwhistorische verkenning van Westeinde 30 te Dwingeloo kwam tot stand in mei 2017 in opdracht van de eigenaren, Jolien Kroon en Rik Doorten, met het oog op hun verbouwplannen tot woonboerderij. Omdat het pand een Rijksmonument is, heeft de gemeente Westerveld gevraagd om bouwhistorisch onderzoek.

Het pand is op hoofdonderdelen onderzocht. Daarbij is geen destructief onderzoek verricht. Alle relevante onderdelen waren voldoende zichtbaar. Ook de afgetimmerde zoldering van het woongedeelte kon worden beoordeeld.

Mijn dank gaat uit naar Hans Ladrak en Jan Battjes voor hun tips en naar Erwin de Leeuw van het Drents Archief voor zijn hulp bij het zoeken naar informatie over de historische eigenaren van de boerderij.

Jim Klingers
Wijster, 5 juni 2017

Objectgegevens en colofon

Adres

Westeinde 30, 7991 RV, Dwingeloo

Gemeente

Westerveld, Drenthe

Kadastrale gegevens

Dwingeloo M 01649

Monumentale status

Rijksmonument sinds 1980 onder nr. 14242

Eigenaren

Jolien Kroon, Rik Doorten
Westeinde 47, 7991 RT, Dwingeloo

Oorspronkelijke functie

Boerderij

Huidige functie

Woonboerderij

Opdrachtgevers

Jolien Kroon, Rik Doorten
Westeinde 47, 7991 RT Dwingeloo

Uitvoering

Klingers Bouwhistorie & Restauratie
Beilerweg 4, 9418 TE Wijster
06 41373813
jimklingers@hotmail.com
www.klingersbouwhistorie.nl

Omschrijving RCE

Eenvoudige 19e eeuwse BOERDERIJ van het dwarsdeeltype op rechthoekige plattegrond. Woon- en bedrijfsgedeelte worden gedekt door een aan voor- en achterzijde afgewolfd zadeldak met uilebord, het woonhuisgedeelte is deels met pannen belegd; topschoorsteen. De door een eenvoudige, rechtgeprofileerde goot met lijst afgesloten voorgevel met kwarthol profiel, heeft een even getoogde 19e eeuwse strokendeur met bovenlicht met gesneden levensboom en dito vensters met bovenlicht zonder roede-indeling; op zolderhoogte twee dito vierruitsvensters met middenstijl, boven de vensters 1,5 of 1 steens stekken. In achter- en zijgevels verschillendsoortige deur- en vensteropeningen, waaronder grote baanderdeuren met 9-ruits bovenlicht. Windveren; staafankers. Op het gedeeltelijk met keien bestrate erf staat een eenvoudig eveneens 19e eeuws stookhok.

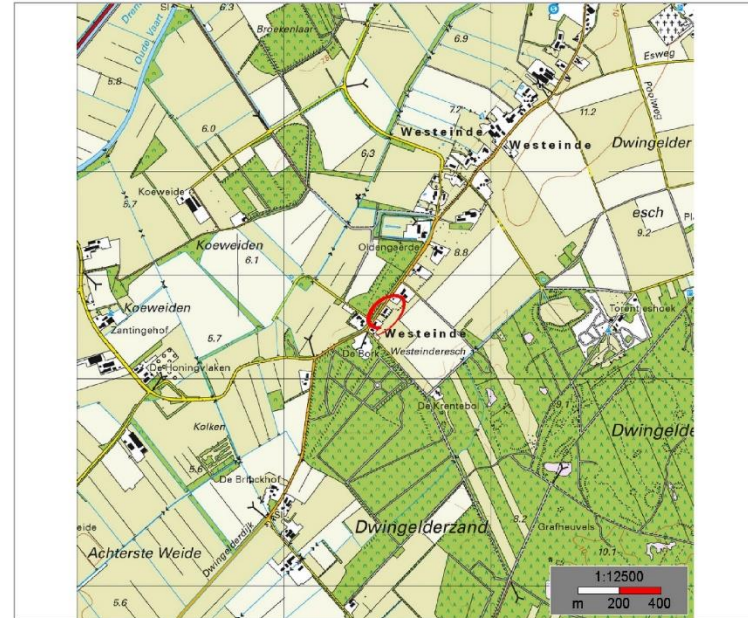

Westeinde 30, 7991RV Dwingeloo
Gemeente Westerveld
Perceel Dwingeloo, M 01649

— Bebauwing
— Kadastrale grens

De kaart is noordgericht, schaal 1:500
Locatie (Rijksdriehoek) : 219489/537321

Aan dit uittreksel kunnen geen betrouwbare maten worden ontleend. De Dienst voor het kadaster en de openbare registers behoudt zich de intellectuele eigendomsrechten voor, waaronder het auteursrecht en het databankrecht.

Westeinde 30, 7991RV Dwingeloo
Gemeente Westerveld
Perceel Dwingeloo, M 01649

De kaart is noordgericht, schaal 1:12500
Locatie (Rijksdriehoek) : 219489/537321

	bebouwd gebied		openweg		dwingeloo tuinen
	bebouwd gebied met perceelnummer		openweg met perceelnummer		dwingeloo tuinen met perceelnummer
	bebouwd gebied met perceelnummer en naam		openweg met perceelnummer en naam		dwingeloo tuinen met perceelnummer en naam
	bebouwd gebied met perceelnummer en naam en adres		openweg met perceelnummer en naam en adres		dwingeloo tuinen met perceelnummer en naam en adres
	bebouwd gebied met perceelnummer en naam en adres en telefoonnummer		openweg met perceelnummer en naam en adres en telefoonnummer		dwingeloo tuinen met perceelnummer en naam en adres en telefoonnummer
	bebouwd gebied met perceelnummer en naam en adres en telefoonnummer en e-mailadres		openweg met perceelnummer en naam en adres en telefoonnummer en e-mailadres		dwingeloo tuinen met perceelnummer en naam en adres en telefoonnummer en e-mailadres
	bebouwd gebied met perceelnummer en naam en adres en telefoonnummer en e-mailadres en website		openweg met perceelnummer en naam en adres en telefoonnummer en e-mailadres en website		dwingeloo tuinen met perceelnummer en naam en adres en telefoonnummer en e-mailadres en website
	bebouwd gebied met perceelnummer en naam en adres en telefoonnummer en e-mailadres en website en social media		openweg met perceelnummer en naam en adres en telefoonnummer en e-mailadres en website en social media		dwingeloo tuinen met perceelnummer en naam en adres en telefoonnummer en e-mailadres en website en social media
	bebouwd gebied met perceelnummer en naam en adres en telefoonnummer en e-mailadres en website en social media en andere gegevens		openweg met perceelnummer en naam en adres en telefoonnummer en e-mailadres en website en social media en andere gegevens		dwingeloo tuinen met perceelnummer en naam en adres en telefoonnummer en e-mailadres en website en social media en andere gegevens

Aan dit uittreksel kunnen geen betrouwbare maten worden ontleend. De Dienst voor het kadaster en de openbare registers behoudt zich de intellectuele eigendomsrechten voor, waaronder het auteursrecht en het databankrecht.

Samenvatting

Westeinde 30 is een van de vijf boerderijen die in de 19de eeuw verrezen op de Zuiderbrink van Westeinde. Het is een boerderij van het hallenhuistype met dwarsdeel en zijbaander, gebouwd in 1868 door Hendrik Gelmers ter Bork.

Destijds was een vrij groot, degelijk en modern bedrijf. De veeteelt speelde een relatief belangrijke rol in de bedrijfsvoering, wat onder meer blijkt uit de ruim aanwezige stalruimte voor melk- en jongvee en uit de grote ruimte die bestemd was voor de hooiopslag.

In bouwhistorisch opzicht is vooral het woongedeelte goed bewaard gebleven. Zowel wat betreft de gevel- en vensterindeling als het interieur. Zo zijn onder meer alle originele binnendeurvensters bewaard gebleven, alsmede de vloeren van geschrinkt gelegde kop- en staartdelen, de schoorsteenmantel, de kelder en de opkamer met een bedstede- annex kastenwand.

Het bedrijfs gedeelte toont de sporen van diverse verbouwingen, hoewel die het karakter nergens ernstig hebben aangetast. De achtergevel is door deze ingrepen bouwkundig gezien helaas wel erg verzwakt. De vele mestdeurtjes, die tot de originele opzet behoren, tonen een vroeg voorbeeld van de omschakeling naar toegankelijker en hygiënischere stallen. In de 20ste eeuw is alleen aan de zuidoostzijde een grupstal met koestraat, kruigang en voergang gerealiseerd. Voor het overige behield de boerderij zijn potstallen. De gebinten verkeren nog in originele staat.

In 1960 werd het woongedeelte intern gemoderniseerd, waarbij onder meer de grote woonkamer werd opgedeeld in een woon- en slaapkamer en een halletje. Ook werden twee raamvensters in de voorheen blinde zuid oostgevel werden gebroken. Het zijn ingrepen

met een indifferente monumentwaarde, die echter geen onomkeerbare schade aan het historische beeld hebben opgeleverd. In het bedrijfs gedeelte werden in hetzelfde jaar onder meer de houten stalraampjes vervangen door grotere betonnen exemplaren.

In de late 19de of vroege 20ste eeuw is aan de noordwestzijde een stookhok gebouwd en in 1952 verrees er aan de zuidzijde een houten stal annex wagenschuur. Vervolgens werd in 1969 een oude houten kippenschuur van elders op het terrein herbouwd. Dit bouwwerk is nu zo goed als ingestort.

De boerderij is schilderachtig gelegen op een met keien bestraat erf parallel aan de met hoge bomen beplante straatweg in het als beschermd dorpsgezicht aangewezen Westeinde. Op zichzelf zijn boerderijen van dit type en deze leeftijd niet zeldzaam in Drenthe, maar met name vanwege de ensemblewaarde en ook vanwege de relatieve gaafheid is de monumentwaarde van dit Rijksmonument in zijn totaliteit hoog.

Bewoningsgeschiedenis

Westeinde is een buurtschap aan de zuidwestkant van Dwingeloo, ontstaan in de late Middeleeuwen uit een lange reeks *woerden*, akkerpercelen met een hoeve erop. Ze strekten zich uit langs de Heuvelenweg, de huidige straatweg Westeinde en de verdwenen Westendiger Brink of Diek. Hoewel de nederzetting officieel altijd deel heeft uitmaakt van Dwingeloo bezit het een heel eigen karakter. Opvallend is de voor Drentse begrippen forse omvang van de meeste boerderijen, die dan ook grotendeels toebehoorden aan eigenerfde boeren. De status van de buurtschap werd nog verhoogd door de aanwezigheid van maar liefst drie havezaten: Batinge, Entinge en Oldengaerde. Daarvan bestaat alleen Oldengaerde nog.

De lintbebouwing stopte aanvankelijk ter hoogte van de tegenover Oldengaerde gelegen monumentale boerderij Westeinde 20. Vervolgens strekte zich een lange strook onbebouwde grond uit: de Zuiderbrink. Deze was in handen van de markegenoten van Dwingeloo en lag parallel aan het deel van de Westeinder Esch dat vanwege het flinke hoogteverschil de Westerwal werd genoemd.¹ Helemaal aan het eind van de brink, ongeveer ter hoogte van de tegenwoordige villa's de Bork en de Olden Hut, stond sinds de late 17de eeuw nog een viertal hoeven, maar in 1824 brandde het laatste exemplaar daarvan af. De eigenaar, Gelmer Albert ter Bork, bouwde vervolgens een nieuwe boerderij op de Zuiderbrink – het huidige pand Westeinde 24. Daarna werd de brink in percelen opgedeeld, verkocht en in de loop van de 19de eeuw bebouwd.

Eén van de nieuwe boerderijen was Westeinde 30, gebouwd in 1868 door Gelmers zoon Hendrik Gelmers ter Bork. Toen Hendrik aan dit project begon, was hij reeds 79 jaar. Een jaar later verkocht hij het gloednieuwe pand dan ook al weer door aan zijn zoon Jan Hendriks ter Bork. Die deed het in 1871 van de hand aan Geert Hendriks ter

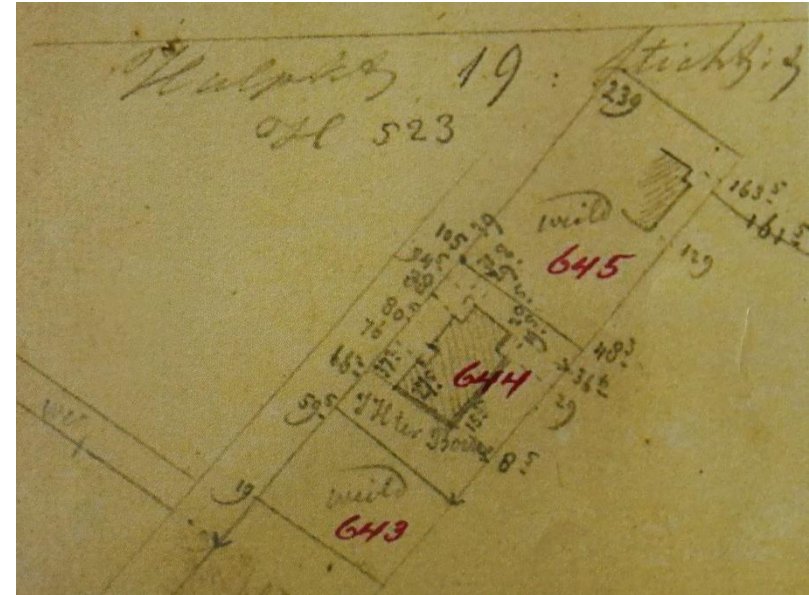
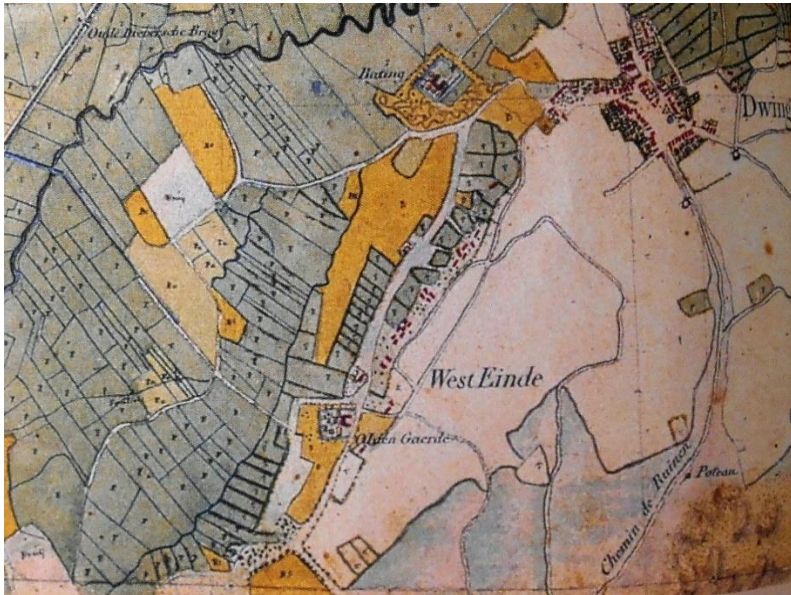
Bork, waarschijnlijk een zoon of broer. In 1895 kwam de boerderij in handen van buurman Jan Jans Bloemerts en in 1899 werd Albert Jan Mulder de eigenaar, die het nog hetzelfde jaar doorverkocht aan Jan Hendriks Zanting. Diens zoon Jan Jans Zanting boerde er vanaf 1922, waarna in 1938 dochter Albertje Zanting en schoonzoon Hendrik Zuring het goed erfden. Zij verhuurden de boerderij eerst aan ene Jan Smit en vanaf 1960 aan Elzinus Everts, die het pand in 1984 door koop verwierf. De laatste eigenaar was diens zoon Henk Everts.

Verbouwingen

Sinds de bouw in 1868 hebben er slechts kleine wijzigingen aan de boerderij plaatsgevonden. Niet altijd is duidelijk wanneer ze precies zijn uitgevoerd. Voor lang niet alle ingrepen zijn bouwvergunningen aangevraagd en oude foto's die meer helderheid kunnen verschaffen, zijn tijdens het onderzoek niet opgedoken.

In het gemeentearchief van Westerveld zijn vergunningen bewaard gebleven uit 1952, waarbij Jan Smit toestemming krijgt voor de bouw van de nog bestaande stal annex wagenschuur (5). In 1960 laat huisbaas Zuring het woongedeelte aanpassen (4). De aannemer is A. Padding en de kosten worden geraamd op 1700 gulden. In 1966 laat Zuring tevens de ramen in de voorgevel veranderen. In 1969 krijgt Elzinus Everts toestemming tot de bouw van een tweede houten schuur. Het bouwwerk dat op de tekening staat is echter niet uitgevoerd (6). Wel werd de bestaande schuur uitgebreid en op de bedoelde plek is volgens Henk Everts een kippenschuur van elders herbouwd. Het verkeert tegenwoordig in ruïneuze staat.

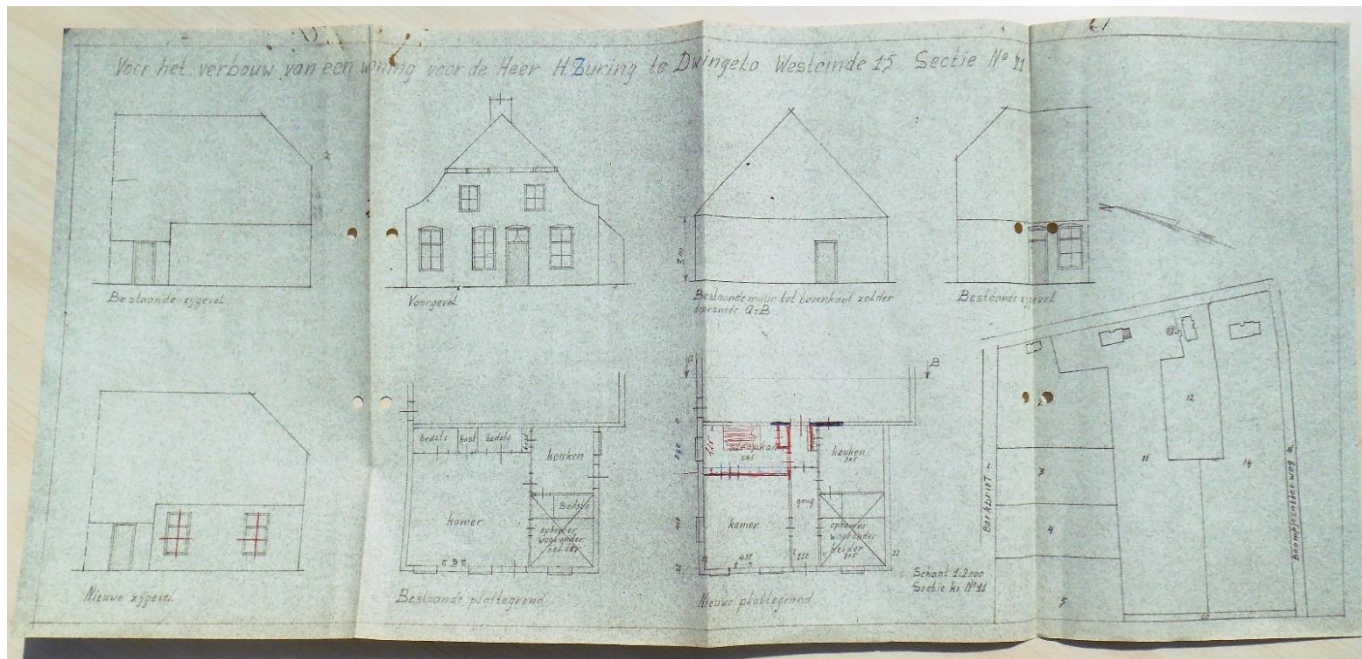
Bij de ruilverkavelingen in 1955 en opnieuw in 1978 ging veel moois in Westeinde verloren. Als reactie daarop kregen in de jaren zestig en vooral de jaren tachtig veel panden een monumentale status. In 1980 viel ook nummer 30 die eer ten deel. In 1987 werd Westeinde tot beschermd dorpsgezicht verklaard.

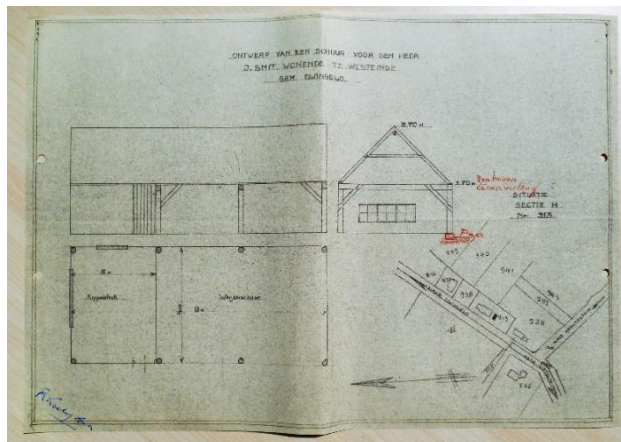
1. De oudste gedetailleerde kaart van Westeinde stamt uit 1811 – 1813. Helemaal onderaan is het buurtje te zien waar de afgebrande boerderij van Gelmer Albert ter Bork stond.

2. Deze schetskaart van het veldwerk uit 1869 geeft de maten van de gloednieuwe boerderij weer ten behoeve van het kadaster.

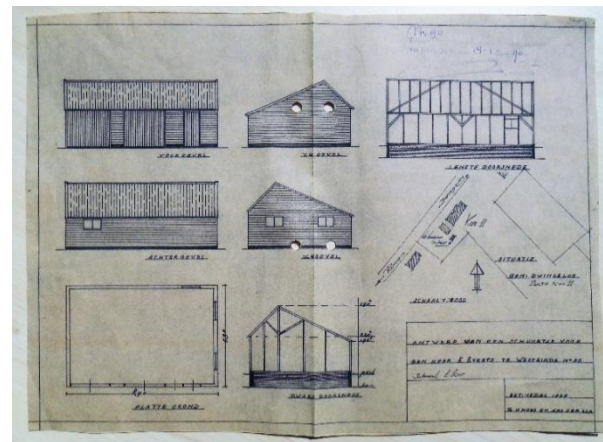
3. De huidige boerderij geprojecteerd op de kadastrale minuutplan van 1832 (opgemeten in 1828). De grote boerderij ten noorden is Westeinde 24, gebouwd door de familie ter Bork in 1824.

4. De bouwtekening uit 1960 met in rood de wijzigingen van de gemeentearchitect. Het venster in de voorgevel hebben nog hun oorspronkelijke zesruits indeling.

5. Bouwtekening voor de schuur uit 1952

6. De nooit uitgevoerde schuur uit 1969.

7. Noord.

8. Oost.

9. West.

10. Zuid.

Bouwhistorische beschrijving

Exterieur

Westeinde 30 is een hallenhuisboerderij van het dwarsdeeltype, met een teruggeplaatste zijbaander. Het bedrijfsdeel meet binnenwerks 21.20 x 11.50 meter, het voorhuis 8.85 x 6.60 meter. De daknok bevindt zich op circa 8.25 meter hoogte.

Vrijwel het gehele gebouw is opgetrokken uit steens metselwerk, dat voor het overgrote deel uit het bouwjaar 1868 stamt. Alleen het rechter gevelvlak van de baander en de uitkubbing aan de zuidoostzijde zijn in halfsteensverband gemetseld.

Er zijn handvorm bakstenen gebruikt met een formaat van gemiddeld 22 x 10.5 x 5 cm met uitschieters naar boven en beneden van 21.5 tot 23 cm, breedtes tot 11.5 cm en diktes van 4.8 tot 5.3 cm. De tienlagenmaat varieert tussen circa 60.5 cm (woongedeelte) en circa 58.5 cm (bedrijfs gedeelte).

Er is gemetseld met een kalkmortel, die op sommige plekken aan de achtergevel erg is verzand onder invloed van zouten en ammoniak.

Veel voegwerk was uitgevoerd met een snijvoeg. Deze is vooral in het woongedeelte goed behouden gebleven (11). Bij het bedrijfs gedeelte is de veel slordiger uitgevoerde snijvoeg alleen in de bovenste metsellagen soms nog zichtbaar (12). De achtergevel lijkt uitgevoerd te zijn geweest met een platvolle voeg voorzien van een brede dagsnee.

11. Metselwerk met snijvoeg voorgevel.

12. Vlak onder de kap is ook de snijvoeg in de zuid-oostgevel nog zichtbaar.

Vorgevel

Het woongedeelte van de boerderij heeft een gedrongen klokgevel die wordt afgesloten door een eenvoudige, recht geprofileerde bakgoot met lijst (13). De schouders van de gevel bezitten een simpel natuurstenen aanzetstuk (14).

In de gevel zit een zestal vensteropeningen: drie grote tweeruits vensters en een deurvenster met bovenlicht op de begane grond; twee vierruits vensters op de verdieping. Alle raamvensters en ook het deurvenster hebben een cementen onderdorpel (15). De kozijnen zijn gepend, hebben een kwartrond- oftewel *duivejagersprofiel* en een bovendorpel met *porring* (16). De gemetselde ontlastingsbogen bestaan uit *strekse bogen*, ook wel *hanenkammen* genoemd.

De grote raamvensters onderin zijn sinds 1966 niet meer in het bezit van hun oorspronkelijke zesruits indeling met schuiframen (20). De exemplaren bovenin hebben nog wel hun vierruits indeling behouden. Dit zijn geen schuiframen, al zien ze er wel zo uit (21).

De voordeur is een eenvoudig opgeklampt exemplaar met weldorpel. Het klinkstel heeft een karakteristiek handvat en om het sleutelgat is een stukje smeedwerk in de vorm van een hartje aangebracht (17-18). Het deurvenster bevat een hol en bol geprofileerde tussendorpel of *kalf*. Daarboven prijkt een bovenlicht voorzien van een gietijzeren levensboom (19).

13.

14.

15.

16.

17.

18.

19.

20. .

21.

22.

Noordwestgevel

De parallel aan de straat gelegen noordwestgevel valt te verdelen in de hoge zijgevel van het woongedeelte, de *uitkubbing*, en de lage

23.

zijgevel van het bedrijfs gedeelte met de baander.

Zijgevel woongedeelte en uitkubbing

In de zijgevel van het woongedeelte bevinden zich een raam-, een deur- en een keldervenster (23). Het deurvenster is het evenbeeld van het voordeurvenster, met als enige verschil dat hier een simpel tweeruits bovenlicht is aangebracht. Het handvat van het klinkstel hangt er wat losjes bij (22).

Ook het raamvenster komt overeen met de exemplaren in de voorgevel, maar hier is de originele zesruitsverdeling nog aanwezig. Ook dit is geen schuifvenster; het bovenste segment is een steekraampje. Boven de kozijnen zijn enkele rollagen aangebracht. Nog vaag is te zien dat de bovendorpels wel waren afgerond maar

werden rechtgetrokken omdat er voor hanenkammen onvoldoende ruimte was.

Het keldervenster is een van de weinige onderdelen aan het pand die recentelijk werden vernieuwd. Het kozijn is niet gepend en heeft geen natuurstenen onderdorpel, maar het werd voorzien van een duivejagersprofiel en een vijftal stevige diefijzers (24).

Bovenin de zijgevel zijn de vijf muurankers van de achterliggende balklaag te zien. De gevel wordt beëindigd door een windveer.

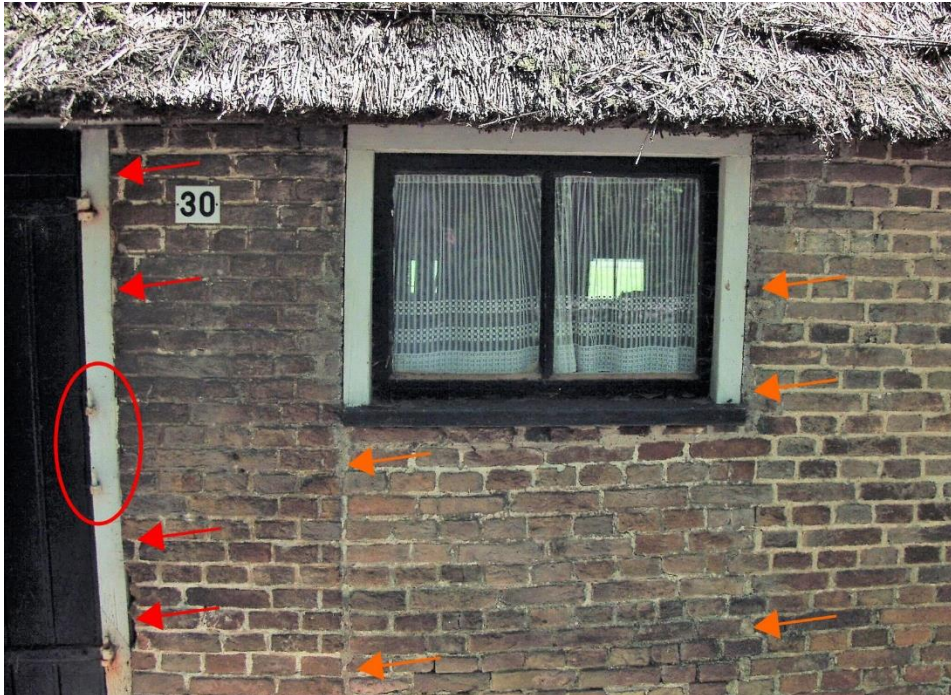
In het muurtje van de uitkubbing vinden we een klein vierruits venstertje. Het onregelmatige metselwerk in de dagkanten duidt op een latere plaatsing. Als enige van alle vensters in het pand heeft het een luikje gehad, zo blijkt uit de overgebleven duimen in het kozijn (25). Verder heeft het een natuurstenen onderdorpel en een enkelvoudige rollaag. Het kleine stukje gevel wordt afgedekt door een windveer met een kenmerkend ojiefprofiel.

24.

25. Pijltjes: onregelmatige beëindiging dagkanten. Omcirkeld de duimen voor het luikje.

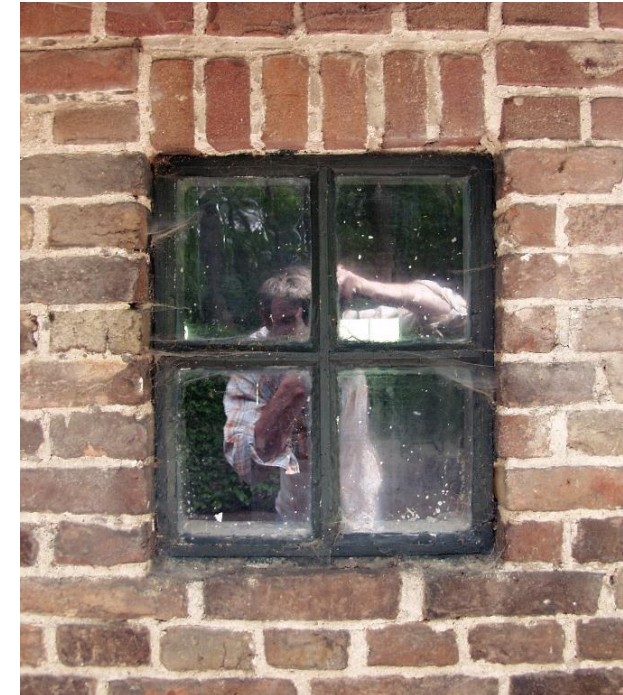

26. Omcirkeld: extra duimen voor een halve deur; de rode pijltjes wijzen op een later gemaakte opening, de oranje op de contouren van een eerder venster.

Zijgevel voorste bedrijfsgedeelte

Aan het eerste deel van de lage zijgevel is het nodige veranderd. De slordig afgehakte dagkanten van het deurvenster ter hoogte van de pompstraat, zijn een aanwijzing dat het pas later werd geplaatst.

Onder het naastgelegen houten tweeruits raamvenster is daarentegen een bouwnaad te zien die duidt op een dichtgezette deuropening, zodat we mogen aannemen dat hier een deur- en raamvenster van plaats hebben gewisseld (26). De deur zelf is ook al een keer vervangen; het huidige opgeklampte exemplaar is gemaakt van kraalschot dat aan de onderzijde werd aangescherfd. Het volgde

27. Een van de originele stalraampjes uit 1868.

een halve deur op, wat te zien is aan de twee extra duimen in de deurstijl (26).

Rechts van het tweeruits venster bevindt zich een klein houten stalraampje, dat een van de twee overgebleven exemplaren uit het bouwjaar moet zijn (de andere bevindt zich op ongeveer gelijke hoogte in de zuid oostgevel).

Het tweede deurvenster in dit gevelvlak heeft smeedijzeren gehengen. Het wordt gesloten met een houten klos en een smeedijzeren kram en heeft een extra smeedijzeren sluitboom, die doorgaans bij luiken en blinden wordt aangetroffen.

28.

Baander

Via de in de gevel teruggeplaatste baander werden wagens met hooi en oogst naar binnen gereden. Ook de paarden kwamen door deze deur. Vandaar dat het grondvlak aansluitend op het erf is bestraat met veldkeien (28).

De baanderdeur heeft een ietwat ongebruikelijke indeling, met een breed rechtersegment uit één stuk en een veel smaller linker segment bestaande uit een loopdeur en een groot negenruits scharnierend bovenlicht (29).

Het rechtersegment van de baanderdeur heeft schotwerk van vellingdelen en rechte plaatijzeren gehengen uit de tweede helft van de 20ste eeuw. Ook de loopdeur bezit opgeklampte vellingdelen. De

scharnieren zijn daarentegen van smeedijzer. Het geheel wordt binnen gesloten door middel van een stalpaal of *stiepel* (30).

In het rechter gevelvlak van de baander bevindt zich een kleiner deurvenster dat toegang gaf tot de paardenstal (31). Het rommelige metselwerk rondom verraad dat het later is ingezet. Ook de deur met zijn smalle vellingdelen en plaatijzeren hengen, bezit geen bijzonder hoge leeftijd.

De afgeschuinde gevels van de baander zijn bovenin opgetrokken in een halfsteensverband en worden afgesloten door aan één kant afgeschaafde windveren die eindigen in een ojiefvorm.

29.

30. De voet van de stiepel valt in een holte van de baanderdeurdrempel.

31. Omcirkeld: extra duimen voor een halve baanderdeur; de rode pijltjes wijzen op een slordig afgewerkte dagkant, die een later gemaakte opening verraadt; de rode lijn geeft de bovengrens van het vernieuwde stuk gevel aan.

Zijgevel achterste bedrijfsgedeelte

De gevel van het achterste bedrijfsgedeelte bezit een tweetal mestdeurvensters en een drietal stalraampjes van schokbeton (33). De stalraampjes zijn geplaatst in 1960. Ze vervangen hoogstwaarschijnlijk kleinere houten raampjes van het type waarvan we in het voorste deel nog een exemplaar aantreffen (27).

De mestdeuren zitten, blijkens de correcte afwerking van het metselwerk in de dagkanten nog op hun oorspronkelijke plaats. Met zijn smeedijzeren hengen en schotwerk van brede, geschrante delen, stamt het rechterdeurtje waarschijnlijk nog uit de bouwtijd. Het wordt op karakteristiek wijze gesloten met een houten klos en kram (34).

32

33.

34.

Achtergevel

De achtergevel laat de nodige wijzigingen zien. Ter linkerkzijde is een deel van de gevel opnieuw opgemetseld, deels in een vormbaksteen, deels met de oude handvormstenen (36). In dit deel bevinden zich een staldeur en een betonnen vierruits stalraam. Dit raam stamt net als de overige betonnen exemplaren in het pand uit 1960, wat heel goed ook het jaar van de gevelwijziging kan zijn. Het gepende kozijn en de deur met zijn brede planken en smeedijzeren duimen en gehengen, zijn echter van oudere datum. Ze zullen waarschijnlijk op ongeveer dezelfde plek gezeten.

Het deeldeurvenster in het midden van de gevel heeft een bijzonder gevormde bovendorpel die echter aan het zicht wordt onttrokken door een plank. De dubbele deur bestaat uit vellingdelen; het linkerdeel mist zijn gehengen (37). De ontlastingsboog boven het kozijn verradert dat het hier om een latere toevoeging gaat: de oudere handvormstenen zijn hier afgewisseld met vormbakstenen van een veel jongere leeftijd (38). Boven deze rollaag lijkt het metselwerk met de oude stenen opnieuw te zijn aangebracht.

Rechts van de grote deur zit eveneens een betonnen stalraam, waarvan de onvolledige rollaag de contouren aangeeft van een oudere voorganger (39). Ook bij het derde betonnen stalraam is dit het geval – de laatste drie stenen van de rollaag zijn duidelijk later toegevoegd (41). Het tussen deze stalramen ingelegde staldeurvenster mist daarentegen een rollaag en de dagkanten zijn hersteld, wat weer aanwijzingen zijn voor een latere plaatsing (40). Kozijn en deur zijn echter vrijwel gelijk aan het linker exemplaar en moeten dus een oudere herkomst hebben.

Bovenin de gevel is het metselwerk het gaafst gebleven. Hier bevindt zich het originele hooiluikvenster met een deur van brede geschrante delen en smeedijzeren hengen en duimen (42). De

muurankers zijn aangebracht ten behoeve van een tegen de binnenzijde van de gevel geplaatste balk die de voortzetting van de slietenzolder vanaf het laatste gebint mogelijk maakte.

De gevel wordt afgesloten met windveren. De hoeken zijn netjes afgeschuind en het rechter exemplaar eindigt in de voor deze boerderij kenmerkende ojiefvorm (43).

35.

36. Rood: vernieuwd gevelvlak.

37. Deeldeur mist links duimen en gehengen.

38. Detail ontlastingsboog.

39. Rood: rollaag ouder venster.

40. Deurvenster voergang mist rollaag.

41. Rood: afwijkende stenen rollaag.

42.

43.

Zuidoostgevel

Zijgevel bedrijfsgebouwe

De zijgevel van het zuidoostelijke bedrijfsgebouwe bestaat uit zeven gevelsegmenten, gescheiden door zes mestdeurvensters (44). In zes van de zeven gevelvlakken is in 1960 een betonnen stalraam aangebracht. Van de houten stalraampjes die zij vervingen is alleen nog in het zevende en laatste segment een exemplaar behouden (46). Het lijkt op het raampje in de noordwestgevel, maar is sterk aangetast. De nog 19de-eeuwse mestdeuren bezitten schotwerk van brede opgeklampte planken (45). Het hang- en sluitwerk bestaat uit smeedijzeren duimen en hengen en een houten werveltje.

Er zijn slechts subtiele verschillen: alleen het linker venster is met zijn stijlen direct onder de muurplaat gezet en het deurtje opent naar links, de overige kozijnen hebben een bovendorpel en de deurtjes openen naar rechts; het eerste en tweede muurvlak zijn wat breder dan de overige gevelvlakken; alleen de stalramen van het derde, vierde en zesde segment zijn symmetrisch in het gevelvlak geplaatst.

Tussen het eerste deurtje en het tweede raampje links is de gevel vernieuwd met een vormbaksteen in waalformaat. Het houten venstertje heeft als enige een rollaag onder en boven. Schuin onder dit raam is ooit een trapeziumvormig gat dichtgemetseld waarvan de herkomst niet kon worden achterhaald (46).

Uitkubbing

Het halfsteens muurtje van de uitkubbing bevat een ventilatieopening of 'stalraampje' dat aanvankelijk werd dichtgezet met een plaatje glas en nu een provisorisch raampje bevat (47). Aan het metselwerk is te zien dat het tot de originele opzet behoort. De windveer heeft weer de typerende ojiefvorm.

44.

45.

46.

47.

48.

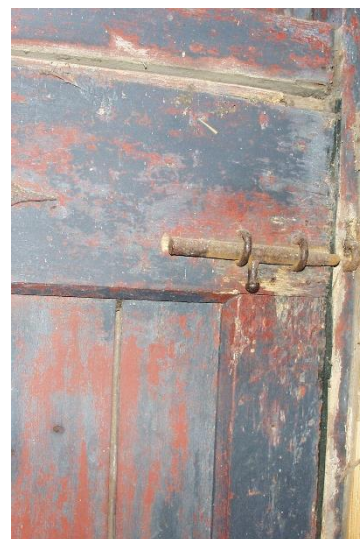

49.

Hoge zijgevel

De zijgevel gaat aan deze kant iets eerder de hoogte in dan aan de straatzijde (48). Daardoor was er plaats om een deurvenster met bovenlicht te plaatsen als toegang tot de pompstraat. Het kozijn vertoont grote overeenkomsten met de twee andere exemplaren in het pand (49). Ook het schotwerk van de opgeklampte deur is vergelijkbaar, maar anders dan de deuren zijn de klampen en spiegelklampen aan de binnenzijde niet geprofileerd maar gewoon afgeschuind – verschil tussen wonen en werken moest er zijn (49a).

De twee zesruits vensters zijn pas geplaatst in 1960. Dat dit niet al te subtiel gebeurde, wordt duidelijk uit de rand van cement rondom de vensters, die de ruw afgekapte bakstenen moest camoufleren (50).

49a.

50.

51.

Dak

Het pand bezit een schilddak dat aan twee kanten is afgewolfd. Bijna het gehele dak is rietgedekt, maar vooraan bevinden zich negen rijen geglazuurde blauwe holle pannen (foutief ook wel *Oudhollandse pannen* genoemd) (51). Ook het voorste wolfseind is in pannen gelegd. Onder de pannen is het dak met planken afgeschoten. Boven dit deel steekt de schoorsteen uit.

Het achterste wolfseind heet in de nok een eenvoudig houten oelebord, met een ruitvormig uilengat en een onversierd makelaartje (52).

52.

Erf en bijgebouwen.

Parallel aan de noordwestgevel is een groot deel van het erf gelegd in een nog grotendeels gave keibestrating (54).

Ter hoogte van de vroegere pompstraat staat een laat 19de-eeuws of vroeg 20ste-eeuws stookhok met afmetingen van 2.00 x 2.60 meter. Het is opgetrokken uit handvormstenen met afmetingen van 21.5/22 x 10.5 x 3.7 cm. Ze zijn veel ouder zijn dan het bouwwerkje zelf, en dateren uit 17de of 18de eeuw (53).

In de zijgeveltjes zijn twee getoogde zesruits gietijzeren stalraampjes aangebracht, voorzien van bakstenen lekdorpels en ontlastingsboogjes. In de voorgevel bevindt zich een eenvoudig deurvenster.

Het dak wordt gedekt door holle rode pannen en aan beide zijden afgesloten door windveren. Uiteraard is het stookhok in het bezit van een schoorsteen, die zich binnen voortzet in een rookvang. Voor het overige kon de binnenkant van het hok niet bekeken worden omdat de deur was dichtgespijkerd.

Aan de achterzijde van het erf staan de lange houten schuur uit 1952 en de kippenschuur die hier in 1969 werd geplaatst (56). Dit laatste bouwwerk is een ruïne (55). De andere schuur staat weliswaar eg scheef, maar is nog wel operationeel. In het deel met de verticale planken bevond zich de wagenschuur. In het segment met de horizontale gepotdekselde planken, is nog een traditionele stal met houten hooiruiven aanwezig, vermoedelijk bedoeld voor schapen of geiten (57).

54. .

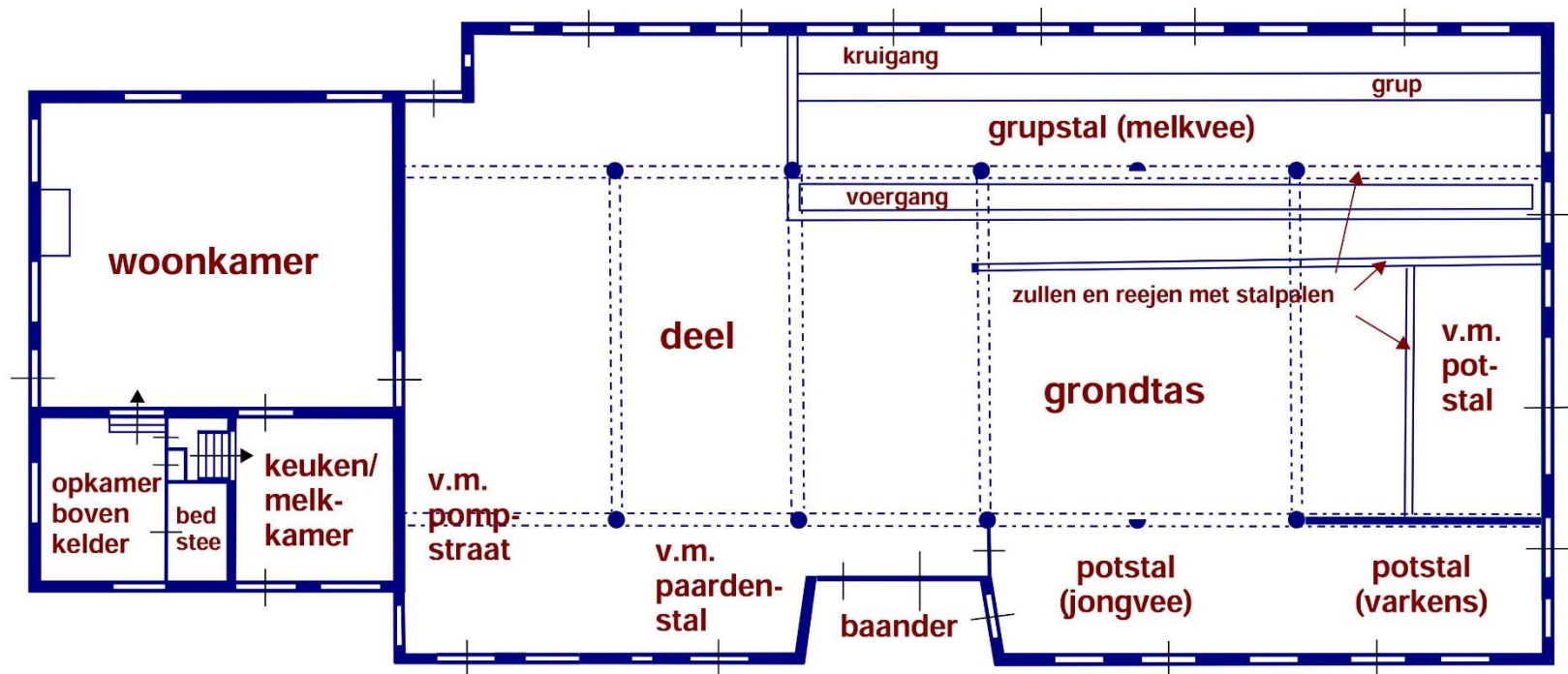
55.

56. .

57.

58. Voormalige functies van de ruimtes

Interieur

Woongedeelte

Het woongedeelte bestond vóór 1960 uit een grote woonkamer met bedstedewand; een keuken, die ongetwijfeld ooit bedoeld was om te dienen als melk- of karnkamer; een aangrenzende en een daarboven gesitueerde opkamer met een bedstee en kastruimte. In 1960 werd de grote kamer opgedeeld in een kleinere woonkamer, een slaapkamertje en een halletje.

Hoewel onzichtbaar vanwege de verlaagde plafonds, worden de ruimtes overspannen door een viertal trekbalen van circa 27 x 15

cm en een strijk balk, met een hart-op-hartafstand van circa 1.45 meter. Zij zijn belegd met rechte houten delen van 17 cm breed.

De vertrekken zijn toegankelijk via drie deuren: één bevindt zich in de voorgevel, de andere in de zijgevel en de derde zit in de brandmuur, de scheidingsmuur met het bedrijfsgedeelte (59). Tegenwoordig is de laatste de enige toegang die wordt gebruikt. Voor 1960 bevond hij zich ruim een meter naar links, maar in het kader van de herindeling van het woongedeelte werd hij iets verplaatst om toegang te kunnen geven tot een nieuw gerealiseerde gang in één lijn met de voordeur (62). Oorspronkelijk kwam de deur uit in de vroegere keuken die oorspronkelijk waarschijnlijk bedoeld was als melk- of karnkamer (72).

Hoewel hij dus niet meer op z'n originele plek zit, behoort het ossenbloedrood geverfde deurvenster wel degelijk tot de oorspronkelijke opzet uit 1868. Het bezit een gepend kozijn met duivenjagersprofiel (60 - 61). De opgeklampte deur heeft aan de binnenzijde geprofileerde klampen en spiegelklampen en is in het bezit van authentiek hang- en sluitwerk.

Halletje

In de achtergelegen smalle gang, zien we behalve de voordeur op het eind, een viertal deurvensters (62). De eerst deur links geeft toegang tot de voormalige keuken en de kelder (63), de tweede deur voert naar de opkamer boven deze kelder (64). Beide deurvensters zijn vrijwel identiek. Ze hebben opgeklampte deuren, waarbij de geprofileerde klampen en spiegelklampen in éénvlaks verdeling naar de hal gekeerd zijn. De geprofileerde deurlijsten of *architraven* zijn eveneens gelijk. Verschillen zitten er slechts in het

sluitwerk: de keukendeur heeft een smeedijzeren klinkstel, de opkamerdeur een deurkruk van hout.

De deuren rechts geven toegang tot een kleine slaapkamer en de woonkamer. Het zijn egale boarddeuren met een van matglas voorzien bovenraam en hardplastic deurklinken. Ze maken deel uit van een binnenmuur die hier in 1960 werd gerealiseerd.

Naast de voordeur is een stukje houten lambrisering van kraalschot aangebracht (65). De voordeur zelf heeft, anders dan de drie oude binnendeuren een tweevlaks verdeling met geprofileerde klampen en spiegelklampen en authentiek sluitwerk (66). De vloer van de hal is, net als in de aangrenzende woonkamer en een deel van de slaapkamer geschrant gelegd met *kop-en-staartdelen* (de vloerdelen liggen om en om met hun brede en smalle uiteinden). Het plafond is net als in de andere ruimten verlaagd met plaatmateriaal.

59.

60. Kozijn buitenzijde.

61. Kozijn binnenzijde.

62. .

63. .

64.

65.

66.

67.

Woon- en slaapkamer

De vloer van de woonkamer bestaat uit forse delen met een breedte die hier en daar oploopt tot meer dan 30 cm. Ze zijn ossenbloedrood geverfd; zowat de enige kleur die men in het overvloedig met de witkwast behandelde woongedeelte tegenkomt (67).

Tegen de voorgevel, tussen de twee raamvensters bevindt zich een gemetselde schoorsteenmantel. Deze bezit een eenvoudige schouwlijst met golvend *tablet*, typerend voor de mode in deze tijd. De lijst wordt gedragen door twee houten posten, voorzien van consoles die uitmonden in een puntbladvorm (68). Opmerkelijk is dat in de wangen en op de bodem van de stookplaats geen tegels of gietijzeren haardplaten zijn aangebracht. De houten vloer loopt gewoon door, wat doet vermoeden dat van meet af aan rekening is gehouden met het gebruik van een kachel in plaats van open vuur.

68.

69 - 70. In de metalen plaatjes van de schuifvensters kon een pen worden gestoken om het raam open te houden, zie voorbeeld uit ander pand hieronder.

In de raamvensters ter weerszijde van de haardplaats zijn pengaten aanwezig die duidelijk maken dat dit ooit schuifvensters waren (69 - 70). Ze vensters zijn tevens in het bezit van hun 19de-eeuwse geprofileerde omlijsting en in het bovenste raamsegment zijn nog vaag sporen zichtbaar van de vroegere roede-indeling.

Het aangrenzende slaapkamertje is te bereiken door een boarddeurtje zoals voorgenoemd. Het enige opvallende aan deze ruimte is een eenvoudig schouwtje ten behoeve van een tweede kachel (71).

Keuken en kelder

In de keuken of melkkamer herinnert weinig aan de voormalige functies. De ruimte heeft een betonnen vloer. De blauwgeverfde opgeklampte buitendeur lijkt als twee druppels water op de voordeur (72). Het naastgelegen raamvenster heeft nog de oorspronkelijke 19de-eeuwse zesruits indeling behouden. Het is echter nooit een schuifvenster geweest: het bovenste segment bestaat uit een steekraam. Aan resten van scharnieren is te zien dat het ooit vouwblinden heeft gehad (75).

72.

73.

74. Klinkstel kelderdeurtje.

75. Scharnierhelft van blinde.

In de hoek van de ruimte, naast de deur waardoor je binnenkomt, bevindt zich een laag kelderdeurtje. Het heeft een klinkstel dat duidelijk de gebruikssporen lat zien (73 - 74). Erachter bevindt zich een schuin afgeschoten trapopening met een gemetselde keldertrap van vier treden (77 - 78). De vloer van de kelder is gelegd in rode estriken. De muren zijn witgekalkt met onderin een zwart geteerde band. Licht komt binnen via het keldervenster, dat een klampaam en diefijzers bezit (79). In de hoek bevindt zich een kleine houten kelderstelling (76). De zoldering van wordt gedragen door een viertal balken.

76.

77.
36

78.

79.

Opkamer

Boven de kelder is een opkamer, die niet toegankelijk is via de keuken maar via het halletje. Achter de deur zit een klein trappetje van twee treden (80). De opkamervloer heeft ossenbloedrood geverfde delen gelijk aan die in de woonkamer. Links is een beschotwand, bestaande uit grote kastruimte, een kleinere kast met planken en een voormalige bedstee (82). Het heeft vier zeer eenvoudige opgeklampte deurtjes met houten deurkrukken (81).

In de bedstee is de verhoogde slaappleats niet meer aanwezig, wel zit in de hoek nog de gleuf voor een uitschuifbare beddenplank (83). Achter de beschotwand is het mogelijk een blik te werpen op een van de zolderbalken. Het exemplaar heeft een kwarttrond profiel op de hoeken (84).

80.

81.

82.

83. Gleuf beddenplank.

84. Zolderbalk met muuranker.

Bedrijfsgedeelte

Het bedrijfsgedeelte heeft grotendeels een betonnen werkvloer. Ook de vloeren van het inmiddels verwijderde toilet- en badkamer gedeelte ter hoogte van de voormalige pompstraat zijn van beton. Alleen ter hoogte van het laatste gebintvak is een gedeelte provisorisch bestraat met bakstenen. In dit vloercompartiment bevindt zich een houten *zul* – restant van een verdwenen (pot)stalindeling (87). In de zuidoostelijke kubbing bevindt zich een koestraat met grup (mestgoot), kruigang en voergang (85). Ook de bijbehorende stalpalenconstructie is nog aanwezig, waarboven zich de balken van de *hildezolder* bevinden, die benut werd voor stro en hooi, turf, gereedschap en dergelijke. Deze hildezolder strekt zich deels boven een parallel gelegen, kortere stalpalenconstructie uit – een niet alledaagse variant (86).

In de tegenoverliggende zijbeuk is nog een verdiept liggende potstal aanwezig (88). Deels wordt die van de deel afgescheiden door een muurtje met een stevige houten muurplaat. De onregelmatige vorm van de balk is te danken aan het knabbelwerk van de varkens die hier stonden (90). Naast de baander is nog een half deurtje te zien dat toegang gaf tot de potstal (89). Aan de andere baanderzijde tonen smeedijzeren duimen dat ook hier zo'n deurtje heeft gezeten.

In de potstal zijn goed de gemetselde *poeren* of *stiepen* te zien waarop de gebinten rusten (95). Het bedrijfsgedeelte is van de woning gescheiden door de *brandmuur* (93). Deze is op traditionele wijze witgekalkt met een zwart geteerde band onderin. Tegen de brandmuur bevond zich de waterpomp (vandaar de naam pompstraat), waaraan nu alleen nog het restant van een gootje herinnert (94). Direct hiernaast zat het eerdergenoemde deurvenster dat toegang gaf tot de keuken. Dit werd in 1960 echter ongeveer een meter naar rechts verplaatst (109).

85. V.l.n.r. kruigang, grup, koestraat en voergang.

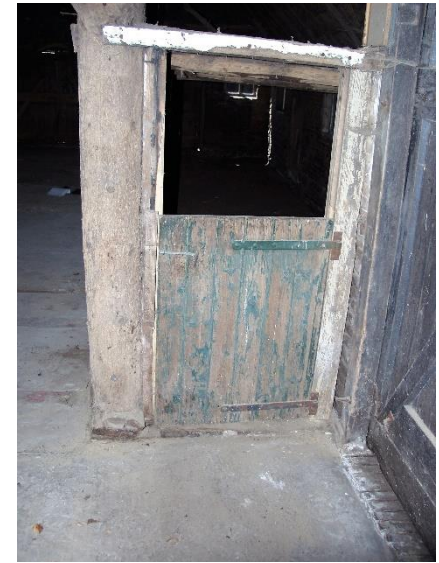
86. V.l.n.r. eerste rij stalpalen, voergang, tweede rij stalpalen. Daarboven de balken van de verbreedde hildezolder.

87. Dichtgegoide en bestratte potstal met zul.

88. Potstal varkens en jongvee.

89. Deurtje paardenstal.

90. Oude potstalmuur met door varkens aangevreten muurplaat.

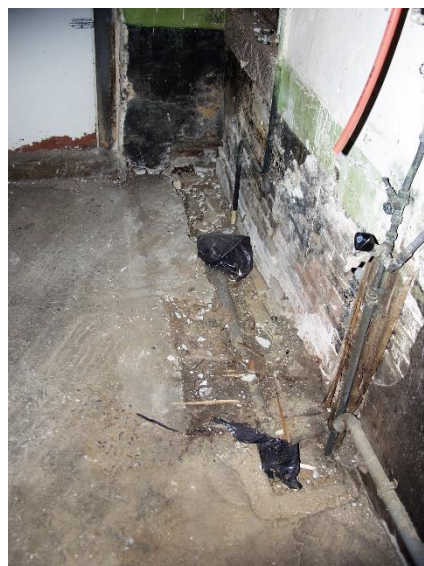
91.

92. Gat dwarsverbinding baanderdeurstijl

93. Deel met pompstraat en brandmuur.

94. Restant afvoergoot pompstraat.

95. Gebintstijl op stiep.

96. Verbinding ankerbalk.

97. Rond telmerk 4.

98. Recht telmerk 4.

99. 'Halve' stijl zonder ankerbalk.

100. Gebintconstructie vanaf de zolder.

Gebintconstructie

De gehele gebintconstructie bestaat uit onderdelen van naaldhout. Het betreft de stijlen en liggers van de ankerbalkgebinten alsook de gebintplaat, de gebintplaatschoren en de korbelen – die eigenlijk meer het karakter van schoren hebben. De stijlen en liggers zijn nog op ouderwetse wijze met pen-en-gatverbindingen bevestigd, waarbij gebruik is gemaakt van een houten *toognagel* en *keggen* (96). Ook de gebintplaten hebben toognagels. De korbelen en schoren daarentegen, hebben een lipverbinding en zijn met spijkers bevestigd.

101. Houten dakbeschoot op plaats pannendak.

De vier ankerbalkgebinten kennen een kloppende, onverstoorde telmerkenreeks die te vinden is aan de achterzijde van de schoren (96). Aan een kant zijn ze gezet met een bijtel, waardoor een soort Romeins cijfer is ontstaan (97). aan de andere kant met een guts, wat resulteert in een rondje of half maantje (98). Het eerste gebint heeft aldus een I en een *o*, het tweede een II en een *oo*, enzovoort.

Tussen het derde en vierde gebint is in verband met de destijds aanwezige grondtas aan beide zijden een stijl aangebracht zonder ankerbalk (99). Ze hebben slechts de omvang van een halve boomstam, in plaats van een hele zoals elders. Deze stijlen bezitten wel schoren maar geen telmerken,

102.

Dak en zolder

De dakconstructie bestaat uit tamelijk zware daksparren, geplaatst met een hart-op-hartafstand van circa 70 – 75 cm (102). In de nok zijn ze verbonden door korte hanenbalken. Boven het woongedeelte zijn enkele wat langere hanenbalken aanwezig. Men kijkt tegen de onderzijde van het riet en de rietlatten aan. Alleen het voorste deel, waar zich de pannen bevinden heeft dakbeschot van planken (101).

De zolder bestaat uit planken van 17 cm breedte. Er is geen rookkanaal meer aanwezig, maar wel bevinden zich ter hoogte van de nog bestaande schouw nog de sloffen waarop deze heeft gestaan (103). Ze steunen met één kant op de onderliggende balkenlaag en zijn aan de andere kant met een muuranker verankerd in de

103. Sloffen voormalige schoorsteen.

voorgevel. Het moeten blindankers zijn, want aan de buitenkant zijn geen muurankers te zien.

De sloffen zijn van eikenhout en bezitten enkele inkepingen die geen functie vervuld lijken te hebben. Mogelijk gaat het dan ook om hergebruikt hout.

Interpretatie van de onderzoeksgegevens

Accent op de veeteelt

Westeinde 30 is een typerend voorbeeld van een hallenhuisboerderij met dwarsdeel en zijbaander. Dit type ontstond kort na het midden van de 18de eeuw en werd vooral in Zuidwest Drenthe en Noordwest Overijssel in de loop van de 19de eeuw de dominante vorm. De opkomst hing samen met het toenemende belang van de veeteelt in deze regio's ten koste van de akkerbouw. De behoefte aan hooiberging nam toe, terwijl de noodzaak van een grote dorsvloer juist verminderde.

Het dwarsdeel bezat een aantal voordelen ten opzichte van het oudere boerderijtype met een middenlangsdeel en achterbaander. Dankzij de zijbaander was het mogelijk op een of meerdere vakken van de deel hooi op te slaan zonder de inrit te blokkeren. Aanvankelijk werden boerderijen met een achterbaander omgebouwd tot exemplaren met een zijbaander, maar bij Westeinde 30 was de zijbaander al direct gepland.

Bij de bouw werd bewust de ankerbalk tussen het vierde en vijfde gebintvak weggelaten om het hooi gemakkelijker vanaf de grond op te kunnen tasten. Zonder ankerbalk hoefden de gebintstijlen minder zwaar te worden uitgevoerd, wat de reden is dat hier geen hele maar halve boomstammen werden gebruikt. Omdat het geen echte gebinten betrof, werden ze ook overgeslagen in de telmerkenreeks.

Wanneer de deel vol lag met hooi, was het lastig om de stallen uit te mesten. Daarom kreeg Westeinde 30 een voor die tijd moderne en hygiënische indeling waarbij de zijgevels van een groot aantal mestdeurtjes werden voorzien. Zo kon men gemakkelijk van

buitenaf de potstallen en later de grupstal uitmesten. Veel van deze deurtjes zijn nog bewaard gebleven. De grote diepe potstal die zich in het laatste gebintvak bevond, was toegankelijk via de grote dubbele deur in de achtergevel. Deze stal, die volgens Henk Everts wel een meter diep was werd in de jaren zestig dichtgegooid en bestraat.

Overigens verdween de akkerbouw zeker niet uit beeld; het was nog steeds een gemengd bedrijf. Oorspronkelijk lag er een slietenzolder over een deel van de gebinten, die onder meer diende voor de opslag van het ongedorste graan.

Degelijk en representatief

Het bouwjaar 1868 valt in een periode van hoogconjunctuur in de Nederlandse landbouw. Dat het de boeren relatief goed ging, is zichtbaar aan de degelijke uitvoering van het bouwwerk. Zo werden vrijwel alle buitengevels alsook de brandmuur en de overige binnenmuren in steens metselwerk opgetrokken en men liet een paar stevige sparren aanrukken voor de gebinten. Qua omvang was deze boerderij een exemplaar uit het middensegment.

Boerderijen met een achterbaander werden wegens het inrijgemak doorgaans met de achterzijde naar de weg geplaatst. Met een zijbaander was dat niet meer nodig. Daarom staan negentiende-eeuwse boerderijen vaak met hun zij- of voorkant aan de openbare weg. Het voorhuis, dat nu niet langer aan het zicht was onttrokken, kreeg een representatiever voorkomen. Bij Westeinde 30 werd gekozen voor een gedrongen klokgevel met kroonlijst. Het dak kreeg boven het woongedeelte een strook chique geglazuurde pannen. Voor de mensen in de 19de eeuw was dat een duidelijk signaal: in deze boerderij woonde een boer die niet op de kleintjes hoefde te letten.

De voordeur met zijn bovenlicht met gietijzeren levensboom werd waarschijnlijk alleen gebruikt op zon- en feestdagen. De dagelijkse entree tot het woongedeelte was de zijdeur ter hoogte van de keuken of melkkamer – die overigens al heel lang niet meer als zodanig dienstdeed. Het bedrijfs gedeelte betrad men via een van beide zijdeuren ter hoogte van de pompstraat of via de loopdeur naast de baanderdeur.

De eerste verbouwingen

Mede dankzij de degelijke en destijds moderne uitvoering, werden in de eerste eeuw slechts kleine aanpassingen gedaan en dan nog vrijwel uitsluitend in het bedrijfs gedeelte. Een van de oudere ingrepen zal de verandering zijn van de vensterindeling in de noordwestgevel ter hoogte van de pompstraat (104 - 105). Het

daarin aanwezige deurvenster, waarvan de deur opvallend genoeg uit twee delen bestond, werd ongeveer anderhalve meter naar links verplaatst. Aan het metselverband in de linker dagkant is te zien dat er al een kleiner venster zat. Mogelijk was dat het vierruits venstertje dat zich nu in uitkubbing bevindt, want dat is daar overduidelijk later ingezet en de lengte van het kozijn komt overeen. De oude deuropening werd dichtgemetseld, met uitzondering van het bovenste deel waar nu een tweeruits raamvenster kwam.

Waarschijnlijk werd het pompstraatdeurtje verplaatst om een praktischere doorloop naar het stookhok te creëren. Dit bouwwerkje is jonger dan de boerderij zelf. Het stamt waarschijnlijk uit de late 19de of vroege 20ste eeuw en werd opgetrokken uit hergebruikte 17de of 18de-eeuwse bakstenen in vechtformaat.

104 – 105. Reconstructie vensterindeling met het vierruitsraam van de uitkubbing.

Ook in de baander is het nodige aangepast. Zo kwam er rechts van de baanderdeur een extra toegangsdeur (31). Mogelijk bevond zich daarachter een tweede paardenstal (de eerste zat links van de baanderdeur).

De baanderdeur is al minstens één keer vervangen. In onbruik geraakte duimen in de deurstijlen laten zien dat de indeling ooit anders was (31). Waarschijnlijk bestond de rechterhelft uit twee delen en de linker uit één deel, al dan niet in het bezit van een loopdeur. Het negenruits raam behoort, hoe karakteristiek ook, dus niet tot de originele opzet. Overigens is niet helemaal duidelijk hoe origineel de deurstijlen van de baanderdeur zelf zijn. Zij vertonen aan beide zijden deels getoognagelde gaten voor dwarsverbindingen die vanuit de huidige opstelling niet logisch zijn en de toegang ernstig zouden hebben belemmerd (92).

Waarschijnlijk is in het eerste kwart van de 20ste eeuw in de zuidoostkant de potstal tot grupstal omgebouwd. Dit had ook consequenties voor de achtergevel, die ten behoeve van de voergang een extra staldeur kreeg. De achtergevel is overigens diverse malen gewijzigd en hersteld, waardoor de oorspronkelijke indeling slechts gedeeltelijk te achterhalen valt (106 - 107). Ook de brede deeldeur in het midden is mogelijk aangepast, gezien de ontlastingsboog die om en om uit oude handvormstenen en modernere vormbakstenen is opgebouwd (38). Het bovengelegen muurvlak lijkt deels met de oude stenen opnieuw te zijn gemetseld.

106 – 107. Reconstructie achtergevel, met kleinere houten stalramen. De rode lijnen bakenen opnieuw opgetrokken gevelvlakken af.

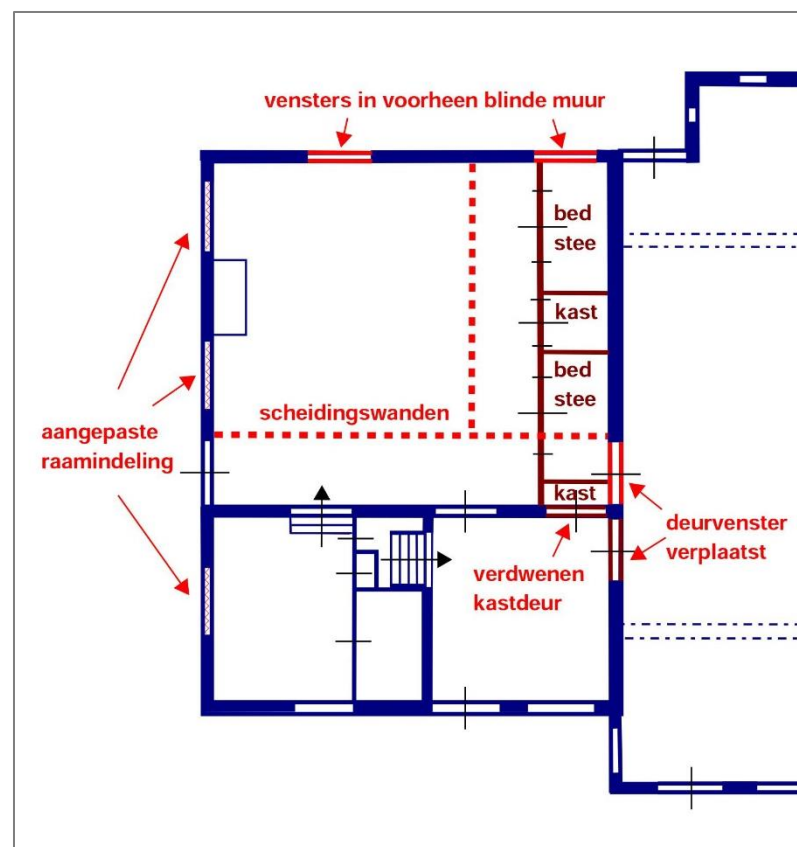
Aanpassingen zestiger jaren

In 1960 werden door de toenmalige eigenaar H. Zuring ook in het woongedeelte aanpassingen gedaan (108). Hij sloopte de bedstede- en kastenwand in de grote woonkamer en deelde deze op in een kleinere woonkamer, slaapkamer en smalle gang. De woon- en slaapkamer kregen elk een raamvenster op de zuidoostzijde. Het formaat en de indeling van deze vensters werd aangepast aan de oudere ramen, maar verder was de inpassing niet erg fraai (50). De slaapkamer kreeg een schouwtje voor een kachel en de plafonds werden in het hele woongedeelte met hardboard verlaagd, waardoor de oorspronkelijke zoldering aan het oog werd onttrokken. Het oude deurvenster in de brandmuur werd in z'n geheel een meter verplaatst zodat deze niet langer in de keuken uitkwam maar in het nieuw gerealiseerde halletje (109).

Het bedrijfs gedeelte werd in 1960 voorzien van betonnen stalraampjes – tweeruits exemplaren in de zijgevels en vierruits in de achtergevel. Ongetwijfeld vervingen ze de kleinere 4-ruits houten exemplaren waarvan er in beide zijgevels nog een exemplaar is overgebleven (27, 46).

In 1966 vroeg Zuring nogmaals een bouwvergunning aan om de drie ramen in de voorgevel te mogen aanpassen. Zij verloren daarbij hun 6-ruits indeling. Alleen het venster in de noordwestgevel ontsprong de dans.

In de tweede helft van de 20ste eeuw is het bedrijfsdeel in etappes voorzien van een betonvloer en de diepe potstal werd gedicht en bestraat. Mogelijk bevindt zich onder gedeelten van het beton nog een oudere leem- of klinkervloer, maar dit viel niet te controleren. Ergens in de tweede helft van de 20ste eeuw of nog later werd het rookkanaal van de schoorsteen afgebroken.

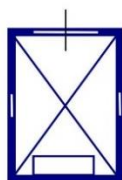
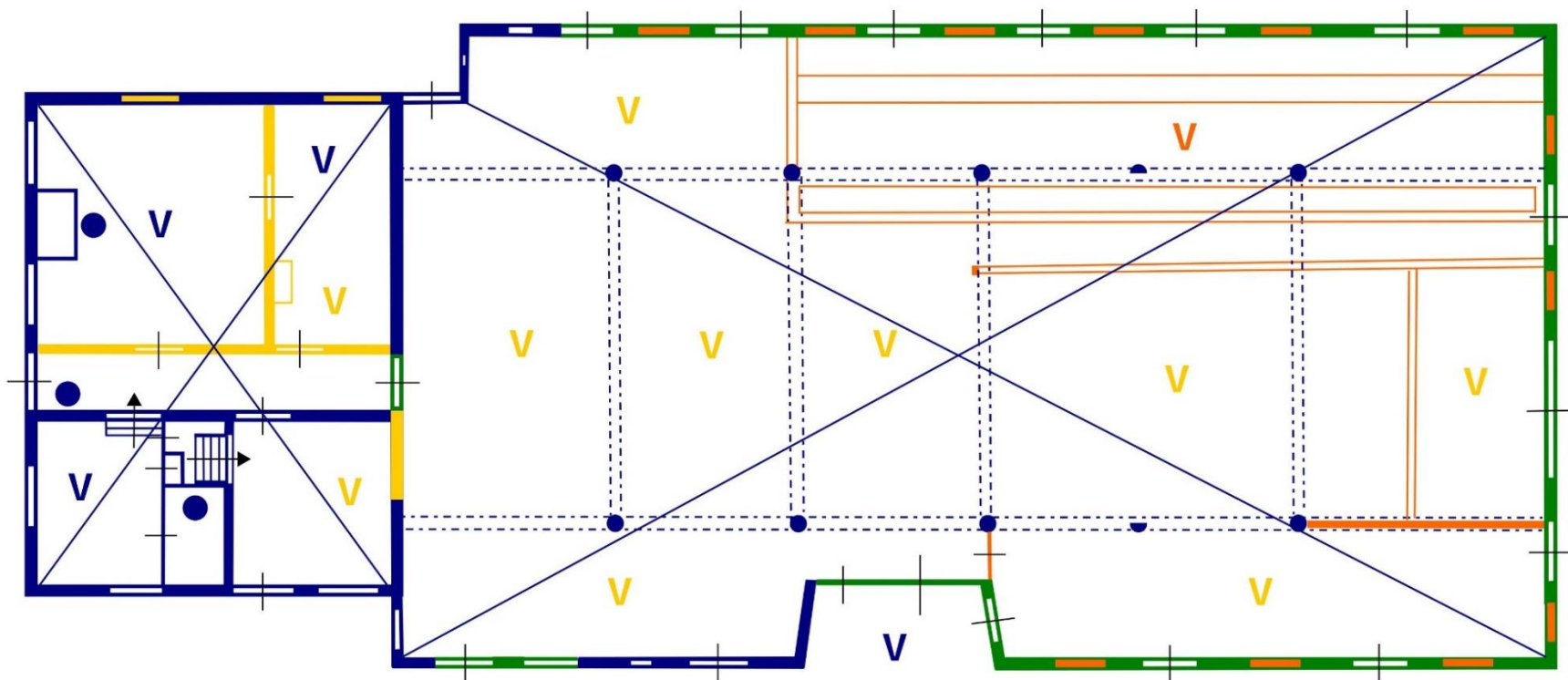
108. Aanpassingen aan het woongedeelte in 1960 en 1966 (roede-indeling). In donkerrood de situatie vóór de verbouwing.

109. De toegang tot het woongedeelte werd in 1960 met behoud van het oude deurvenster naar rechts verplaatst.

110 – 111. Reconstructie zijgevel, met kleinere houten stalramen en een blinde muur bij het woongedeelte.

Waardestelling

- hoge waarde
- positieve waarde
- attentiewaarde
- indifferente waarde
- waarde plafond, zoldering, balkenlaag of kap
- monumentwaarde interieuronderdelen
- monumentwaarde vloer, stalondergrond

Interne waardestelling

De interne waardestelling kent waarden toe op de verschillende onderdelen van het pand. Bij deze waardenstelling worden de volgende waarden gehanteerd:

Hoge monumentwaarde (blauw)

Alle beschermenswaardige onderdelen die van wezenlijk en onlosmakelijk belang zijn voor het gebouw en zijn bouwhistorische ontwikkeling. Zij dienen te allen tijde gerespecteerd te worden. Bij schade moet uitgegaan worden van herstel en behoud van een maximum aan oorspronkelijk materiaal.

Positieve monumentwaarde (groen)

Alle beschermenswaardige onderdelen die voor de afleesbaarheid van de ontwikkelingsgeschiedenis van het gebouw veel waarde bezitten. Behoud is gewenst, maar de waarde is niet dusdanig hoog, dat aanpassing of verandering onmogelijk is. Voorwaarde is dat het onderdeel als dusdanig herkenbaar blijft.

Attentiewaarde (oranje)

Overige onderdelen die voor de ontwikkelingsgeschiedenis van het gebouw van (enig) historisch belang zijn, maar niet direct beschermenswaardig zijn. Behoud is mogelijk, maar niet noodzakelijk. In sommige gevallen kan hergebruik van onderdelen een suggestie zijn.

Indifferente monumentwaarde (geel)

Onderdelen die niets of weinig aan de waarde van het gebouw toevoegen en ook geen wezenlijke onderdelen zijn van de ontwikkelingsgeschiedenis. Behoud is mogelijk maar niet noodzakelijk. Tevens verstorende elementen.

Toelichting op de waardestellings-representatietekening

Hoge waarde bezitten vooral name de gaaf bewaard gebleven onderdelen uit 1868, alsmede het stookhok. Niet expliciet aangegeven onderdelen met een hoge waarde zijn de keldervloer en het afgetimmerde oorspronkelijke plafond boven het woongedeelte. Ook de zoldervensters, de sloffen van de voormalige schoorsteen en het bovenste deel van de achtergevel hebben een hoge waarde.

Positieve waarde bezitten de onderdelen die in opzet grotendeels uit 1868 dateren maar waarin in de tweede helft van de 20ste eeuw wijzigingen hebben plaatsgevonden, zoals de plaatsing van betonnen stalraampjes.

De attentiewaarde wordt toegekend aan de prominentere onderdelen in het bedrijfsgebouwtje die herinneren aan de voormalige agrarische functie. Ze hebben voornamelijk waarde vanuit het oogpunt van de gebruikshistorie

Indifferente waarde hebben met name de wijzigingen die in 1960 zijn aangebracht in het woongedeelte. Ze verstoren in meerdere of mindere mate de waardevolle oorspronkelijk indeling. Niet expliciet op de tekening aangegeven onderdelen met een indifferente waarde zijn de verlaagde boardplafonds. Het gele deel in de brandmuur betreft de dichtgemetselde 19de-eeuwse ingang. De brandmuur zelf, alsmede het bewaard gebleven deurvenster bezitten een hoge monumentwaarde.

Bij Westeinde 30 heeft vooral het woongedeelte zijn oorspronkelijke opzet zowel aan de binnen- als buitenkant goed behouden. De aanpassingen uit de jaren zestig (met indifferente waarde), zijn relatief onopvallend en kunnen gemakkelijk verwijderd of ingepast worden. Het gave voorhuis is ongetwijfeld een van de redenen

geweest om het pand destijds de status van Rijksmonument te geven, en ook nu moeten we juist in dit deel de originele elementen uit 1868, die in belangrijke mate de algehele cultuurhistorische waarde van deze boerderij uitmaken, een hoge monumentwaarde toekennen. Tot de onderdelen met een hoge monumentwaarde moeten we ook de brandmuur rekenen, met uitzondering van het deurvenster, dat niet meer op zijn oorspronkelijke plek zit en daarom een positieve monumentwaarde heeft gekregen. Aan de in 1960 dichtgezette deuropening ernaast is een indifferente waarde toegekend.

Bij het bedrijfsgedeelte ligt de toekenning genuanceerder. Het metselwerk stamt ook hier grotendeels uit 1868, en de mestdeurvensters en baander behoren in hoofdzaak tot de originele opzet. Maar er zijn in de 20ste eeuw ook veel zaken aangepast die een minder gaaf beeld tot gevolg hebben en bovendien esthetisch en constructief gezien niet altijd even gelukkig zijn. De gevels van het bedrijfsgedeelte moeten het daarom grotendeels doen met een positieve monumentwaarde. Een lastig geval zijn de betonraampjes, die weliswaar bij uitstek verantwoordelijk zijn voor de aantasting van het oorspronkelijke beeld, maar tegelijk toch ook typerend zijn voor de gebruiksgeschiedenis (meer licht in de stal). Vandaar dat ze een attentiewaarde hebben meegekregen.

Het onderste deel van de achtergevel heeft een positieve monumentwaarde gekregen, maar het bovenste deel, met het hooiluik, heeft een hoge monumentwaarde. Dat mag gezien de slechte staat waarin de gevel verkeert misschien vreemd lijken, maar de bouwkundige staat hoort in de regel niet van invloed te zijn op de toekenning van bouw- of cultuurhistorische waarden. Op zijn minst zou bekeken moeten worden wat er van deze beeldbepalende gevel behouden kan blijven.

De stalinrichting heeft – zoals bij boerderijen meestal het geval is – vrij sterke wijzigingen ondergaan ten behoeve van de steeds veranderende bedrijfsvoering. Hier moeten we de monumentwaarde dus vooral bepalen aan de hand van de afleesbaarheid van de gebruiksgeschiedenis. Dit leidt doorgaans tot waarderingen die een wat minder stellig karakter hebben. Zo heeft de goed bewaard gebleven koestraat met grup en hildezolder beslist een gebruikshistorische waarde. Maar de overige waarden zijn dan weer niet dusdanig dat deze een praktische herbestemming van de ruimte in de weg mogen staan. Voor de overige (pot)stalruimtes geldt dit bezwaar nog sterker. Om er toch de aandacht op te vestigen dat de ooit in elke boerderij aanwezige stalinrichtingen met de dag zeldzamer worden, hebben deze agrarische onderdelen een attentiewaarde meegekregen: behoud in een of andere vorm is aan te bevelen maar optioneel.

112. Nog zo'n moeilijk op waarde te beoordelen fenomeen: historische elektra, zoals hier op de hoek van de koestal.

Buitengevels woongedeelte

 HW metselwerk alle gevels woongedeelte; muurankers; alle raamvensters voorgevel en noordwestgevel voor zover het originele onderdelen uit 1868 betreft (keldervenster alleen de plek, venster zelf is vervangen); deurvensters met bovenlichten voor- en noordwestgevel; bakgoot met lijst; al het historische (d.w.z. 19de en vroeg 20ste-eeuwse) hang- en sluitwerk.

 PW n.v.t.

 AW n.v.t.

 IW twee vensters uit 1960 woongedeelte zuid-oostgevel.

Buitengevels bedrijfsgebouwe

 HW metselwerk en vensters noordwestgevel tot aan linker baandergevel (m.u.v. deel bij pompstraat); metselwerk en vensters uitkubbingen (inclusief kleine 'stalarmpje' met glasplaat); metselwerk stalraam eerste segment zuid-oostgevel; houten vierruits stalrampjes; metselwerk en hoilukvenster bovenste deel achtergevel; deurvenster met bovenlicht zuid-oostgevel; baander en baanderdeurkozijn, alle mestdeurvensters in de zijgevels; muurankers achtergevel; geprofileerde windveren; al het historische (d.w.z. 19de en vroeg 20ste-eeuwse) hang- en sluitwerk.

 PW overige metselwerk zij- en achtergevels; houten tweeruits stalraam; baanderdeur; deur paardenstal (in baander); deeldeur- en staldeurvensters achtergevel.

 AW schokbetonnen stalramen.

 IW n.v.t.

Woonkamer, slaapkamer, halletje

 HW alle houten vloeren exclusief gedeelte met smalle planken; scheidingsmuur tussen woongedeelte en keuken/kelder/opkamer met de twee bijbehorende deurvensters; brandmuur (scheidingsmuur woon- en bedrijfsgebouwe); achterwand/wangen en schouwboezem haardplaats; lambrisering naast voordeur; balkenlaag/zoldering boven woongedeelte; 19de-eeuwse lijstwerk raam- en deurkozijnen; al het historische (d.w.z. 19de en vroeg 20ste-eeuwse) hang- en sluitwerk.

 PW deurvenster brandmuur (origineel maar verplaatst); vensterbanken onder ramen voorgevel; kleurgebruik vloer (ossenbloedrood).

 AW jaren zestig deurtjes met hang en sluitwerk; oude bakelieten/ hardplastic contactdozen en schakelaars.

 IW in 1960 geplaatste tussenmuren; vloergedeelte met smalle planken; schrootbetimmeringen woonkamer; schouwtje in slaapkamer; verlaagde boardplafonds; dichtgemetselde voormalige toegang brandmuur.

Keuken, opkamer, kelder

 HW scheidingmuur tussen keuken en kelder/opkamer; deurvenster en trapgat naar kelder; kelder met keldertrap en estrikenvloer; trappetje en vloer opkamer; bedstede- en kastenwand opkamer; 19de-eeuwse lijstwerk raam- en deurkozijnen; al het historische (d.w.z. 19de en vroeg 20ste-eeuwse) hang- en sluitwerk.

 PW kleurgebruik vloer opkamer (ossenbloedrood); witgekalkte muren met zwarte (teer)band kelder.

 AW n.v.t.

 IW betonnen vloer keuken.

Interieur bedrijfsgebouwe

 HW brandmuur met witgekalkte muren en zwarte (teer)band ; al het historische (d.w.z. 19de en vroeg 20ste-eeuwse) hang- en sluitwerk.

 PW deurvenster brandmuur (origineel maar verplaatst).

 AW Koestraat met mestgang, grup, stalpalen, voergang en hildezolder; deurtje paardenstal; oude potstalmuur met muurplaat; houten zul in dichtgegooide potstal; historische elektra.

 IW betonvloeren (mogelijk waardevollere vloeren eronder).

Constructie, zolder en dak

 HW gebintconstructie: ankerbalken, staanders, korbelen, schoren, gebintplaat met eindstutten; sloffen voormalige rookkanaal; dakconstructie met sporen en hanenbalken; rieten kap; daksegment met geglazuurde dakpannen; schoorsteen (extern); geprofileerde windveren; oelebord.

 PW zoldervloer.

 AW verankerde horizontale balk aan achtergevel.

 IW overige balkconstructies aan achtergevel; constructiestellage huidige schoorsteen.

Bijgebouwen, erf

 HW stookhok, keibestrating.

 PW herkenbare erfindeling en erfbeplanting.

 AW stal/wagenschuur uit 1952.

 IW ingestorte schuur uit 1969.

Externe waardestelling

De externe of contextuele waardenstelling geeft antwoord op de vraag hoe bijzonder een gebouw is ten opzichte van andere, soortgelijke bouwwerken. Als referentie nemen we de provincie Drenthe, omdat het weinig zinvol is vergelijkingen te trekken met boerderijen in streken die een hele andere agrarische ontwikkeling kenden.

Cultuurhistorische waarden (gebruikshistorie): hoog

De hoge waarde dankt de boerderij in de eerste plaats aan zijn belang voor de nederzettingshistorie, als een van de nieuwe boerderijen die in de 19de eeuw werden gesticht op de Zuiderbrink van Westeinde.

De vroegere wijze van bewoning en gebruik is nog goed afleesbaar. Ook al hebben niet al deze gebruikssporen een hoge ouderdom of een hoge monumentwaarde, ze geven alles bij elkaar wel een aantrekkelijk en met de dag zeldzamer wordend beeld van een traditioneel Drents boerenbedrijf.

Architectuurhistorische waarden: gemiddeld

Als dwarsdeeltype met zijbaander vertegenwoordigt het pand een latere vorm van het hallenhuistype, die vooral in de 19de eeuw in zwang kwam en volgde op het oudere langsdeeltype met achterbaander. De architectuur is sober en traditioneel met uitzondering van het woongedeelte, waar de klokgevel en geglazuurde dakpannen een voor de Drentse zandgronden wat zeldzamere uiting van boeren welvaart zijn.

Uit interieurhistorisch oogpunt zijn vooral de paneeldeuren, bedstedewand en schouwlijst waardevol.

Situerings- en ensemblewaarde: hoog

Beeldbepalend is de ligging op een traditioneel ingedeeld erf achter hoog geboomte. Samen met de buurtboerderijen draagt het pand sterk bij aan de algehele belevingswaarde van dit stuk Westeinde, waarvan de havezate Oldengaerde de absolute blikvanger is.

Niet voor niets is dit deel van Westeinde als beschermd dorpsbeeld aangemerkt en bezitten veel boerderijen en woningen hier een monumentale status.

Hoewel de houten bijgebouwen van Westeinde 30 geen hoge ouderdom bezitten en in matige tot slechte bouwkundige staat verkeren, dragen zij wel bij aan het algehele schilderachtige beeld van de boerderij.

Zeldzaamheid: gemiddeld

Authenticiteit /gaafheid: gemiddeld

Westeinde 30 behoort met zijn dwarsdeel en zijbaander tot een boerderijtype dat in de omgeving van Dwingeloo en ook elders in Zuidwest-Drenthe en Noordwest-Overijssel veelvuldig voorkwam. Ook nu zijn er nog vrij veel van dergelijke boerderijen overgebleven. De meeste zijn intern echter grondig verbouwd tot woonboerderij, terwijl extern vaak allerlei verstorende verbouwingen werden gedaan. De relatieve gaafheid van de buitengevels en de goed bewaarde 19de-eeuwse indeling en het interieur van het woongedeelte zijn de grootste troeven van deze boerderij.

Literatuur

- G. Berends. *Historische houtconstructies in Nederland*. Stichting Historisch Boerderij-Onderzoek. Arnhem, 1999.
- Beschermde stads en dorpsgezichten ingevolge artikel 20 van de Monumentenwet. Westeinde gemeente Dwingelo. *Toelichting bij het besluit tot aanwijzing van Westeinde als beschermd dorpsgezicht*. Rijksdienst voor de Monumentenzorg, 1987.
- B. Boivin, C. van der Veen. *Drents boer-boek. 7000 jaar boerderij en landschap*. Stichting het Drents Landschap. Assen, 2003.
- P. Bot. *Vademecum. Historische bouwmaterialen, installaties en infrastructuur*. Nederlands Openluchtmuseum. Alphen aan de Maas, 2009.

Noot

¹ Zie de veldnamencollectie Wieringa, als 'kaart laag' aangebracht op de kaart van Drenthe van het historisch geografisch informatiesysteem HISGIS, zie www.hisgis.nl

P. van Cruyningen e.a. *Het boerderijen boek*. Stichting Historisch Boerderij-Onderzoek. Zwolle, 2003.

E.J. Haslinghuis, H. Janse. *Bouwkundige termen. Verklarend woordenboek van de westerse architectuur- en bouwhistorie*. Leiden, 2001.

L. de Jong. *De Drentse Boerderij*. Assen, 1979.

H. Siemes. *Boeren van toen*. Baarn, 2006.

www.dwingelseigen.nl